

Karol Chojnowski

Przestrzeń i epistemologia

w twórczości Marka S. Huberatha – streszczenie

Rozprawa doktorska *Przestrzeń i epistemologia w twórczości Marka S. Huberatha* poświęcona jest analizie całokształtu twórczości pisarza, ze szczególnym uwzględnieniem jego nowszych powieści: *Miasta pod Skalą*, *Vatran Auraio* i *Portal zdobiony posągami*. Konkretnym przedmiotem analizy, jak to sygnalizuję w tytule, jest przestrzeń ukazana w badanych utworach oraz nadpisane nad nią sensory teoriopoznawcze o charakterze metafor. Zasadniczą metodologią wykorzystaną w pracy jest semiotyka i strukturalizm. Odwołując się do tej metodologii, wyszczególniam we wstępie kilka sposobów rozumienia przestrzeni w literaturze, a tym samym kilka poziomów jej analizy. Spośród nich wskazuję na przestrzeń artystyczną, a zwłaszcza przestrzeń przedstawioną oraz sensory naddane, jako szczególnie mnie interesujące aspekty prozy Huberatha. Proponuję też kilka kategorii – takich jak topografia, ontologia i architektura przestrzeni oraz świat i subświat – służących do klasyfikacji i analizy przestrzeni artystycznej w utworach niemimetycznych charakteryzujących się wielością światów przedstawionych w ramach jednego tekstu (multiwersum). Odwołuję się tu do opracowań Marie-Laure Ryan oraz Marka Oziewicza, z tym że modyfikuję ich terminologię, a wymienionym pojęciom nadaję specyficzne znaczenie. Jeśli zaś chodzi o zagadnienia poznawcze analizowane w niniejszej pracy, to nie ograniczają się one do samej epistemologii, lecz obejmują również filozofię nauki. Poza przestrzenią, epistemologią i filozofią nauki, istotną rolę w rozprawie grają także zagadnienia genologiczne, które analizuję za pomocą narzędzi badawczych wypracowanych przez Andrzeja Zgorzelskiego i Grzegorza Trębickiego.

Główna hipoteza rozprawy zakłada, że organizacja przestrzeni przedstawionej oraz implikowanej w utworach Marka S. Huberatha jest przedmiotem działań poznawczych bohaterów lub stanowi paralelę tych działań; w związku z tym – to dalszy ciąg hipotezy – ukształtowanie tej przestrzeni można odczytać jako metaforę różnorodnych zagadnień z zakresu epistemologii i filozofii nauki. W toku przeprowadzonych badań hipoteza zostaje potwierdzona i doprecyzowana. Określam konkretne sensory, które można odczytać na podstawie ukształtowania przestrzeni, fabuły i bohaterów w poszczególnych utworach.

Stwierdzam między innymi, że labirynt opisany w *Miastach pod Skalą* można interpretować jako metaforę unifikacji, czyli strategii poznawczej o szerokim zakresie znaczeń. Zwracam uwagę, że tak odczytana metaforyka powieściowego labiryntu stanowi zarazem paralełę unifikacji intertekstualnej i ideowej dokonanej przez autora przy tworzeniu *Miast pod Skalą*. Z kolei granicę topograficzną występującą w świecie przedstawionym *Vatran Auraio* interpretuję jako metaforę ograniczenia poznawczego. Proponuję dwojaką interpretację tej granicy: jako bariery oddzielającej podmiot poznania od rzeczy samej w sobie oraz jako bariery między naukowcem a badaną przezeń przyrodą. Problematyka poznawalności rzeczy samej w sobie pojawia się również przy analizie *Portalu zdobionego posągami*. Jeden z występujących w tej powieści światów, który określam jako świat ośrodkowy, charakteryzuje się niejednorodną ontologią. Jego ontologię zewnętrzną odczytuję jako metaforę rzeczy samej w sobie, ontologię wewnętrzną zaś – jako metaforę fenomenów. Paradoksalne połączenie obu ontologii, umożliwiające przebywającym wewnątrz bohaterom poznanie ontologii zewnętrznej, interpretuję jako wyraz przekonania o możliwości „dotarcia” umysłu do pozornie niepoznawalnej rzeczy samej w sobie. Ponadto chwiejność architektoniczną i ontologiczną świata ośrodkowego interpretuję jako metaforyczny odpowiednik doksatycznej koncepcji wiedzy niepewnej, postulowanej przez tak zwaną rewolucję metanaukową.

Opisana powyżej analiza pozwala stwierdzić, że twórczość Huberatha traktowana całościowo wyraża całą gamę zróżnicowanych poglądów epistemologicznych, od pesymizmu do optymizmu. Co więcej, dochodzę do wniosku, że można dostrzec korelację między kreowaną w poszczególnych utworach ontologią a sugerowaną przez te teksty epistemologią. Uznaję, że model świata ustanowiony w *Vatran Auraio* można określić jako „doczesny”, a sposób ukazania tego świata oraz dokonywanych w nim działań poznawczych sugeruje poznawczy pesymizm; powieść wyraźnie uwypukla ludzkie ograniczenia poznawcze. Natomiast wykreowany przez Huberatha w *Portalu zdobionym posągami* świat ośrodkowy – który jest zasadniczo światem eschatologicznym, ale wykazującym silne podobieństwo do świata doczesnego – dopuszcza znacznie większy stopień poznawczego optymizmu. Z kolei opisany w tej samej powieści eschatologiczny świat Małych Rajów dopuszcza stosunkowo największy optymizm poznawczy. Zaobserwowana prawidłowość pozwala wysnuć wniosek, że Huberath wyraża pesymizm w odniesieniu do działań poznawczych w świecie empirycznym, którego fantastyczno-naukowym „przedłużeniem” jest pesymistyczny poznawczo świat *Vatran Auraio*. Pesymizm ten ustępuje umiarkowanemu optymizmowi, jeśli w naszej wizji świata empirycznego uwzględnimy parametr duchowy obok materialnego; świat ośrodkowy z *Portalu zdobionego posągami* zdaje się być metaforą takiej właśnie wizji

świata. Natomiast optymizm poznawczy zostaje przypisany światu eschatologicznemu, reprezentowanemu przez świat Małych Rajów z *Portalu zdobionego posągami*. Tak więc kreowane przez autora światy eschatologiczne dają nadzieję na poznawcze spełnienie, choć niekoniecznie na „tym” świecie.

W ramach powyższych analiz zwracam też uwagę na paralele łączące twórczość Marka S. Huberatha z takimi pisarzami jak China Miéville, Jacek Dukaj i Philip K. Dick. Zauważam, że idea unifikacji leży u podstaw zarówno *Miast pod Skalą* Huberatha, jak i *Dworca Perdido* Chiny Miéville’a. Rozgraniczenie poznawczej niepewności jako cechy „tego świata” od poznawczej pewności jako właściwości poznania „nie z tej ziemi” można dostrzec zarówno w *Portalu zdobionym posągami* Marka S. Huberatha, jak i w *Lodzie* Jacka Dukaja. Natomiast powiązanie określonej epistemologii z określoną ontologią, a także teologią, występuje zarówno w twórczości Marka S. Huberatha, jak i Philipa K. Dicka. U polskiego pisarza umiarkowany optymizm poznawczy zdaje się wynikać ze względnie stabilnej ontologii kreowanych światów oraz – jak można się domyślać – z chrześcijańskiej wizji świata. Natomiast amerykański pisarz postuluje epistemologiczny niepokój wynikający z silnie rozchwianej ontologii kreowanych światów, a to rozchwianie z kolei zdaje się wynikać z przyjęcia gnostyckiej wizji świata.

Również analiza genologiczna prowadzi do sformułowania interesujących wniosków. Stwierdzam mianowicie, że w twórczości Huberatha występuje kilka charakterystycznych i oryginalnych tendencji genologicznych, które nazywam fantasy eschatologiczną, fantasy ontologiczną oraz antymimetyzmem wtórnym. Mianem fantasy eschatologicznej określam te teksty, w których osadzenie fabuły w zaświatach staje się podstawą kształtowania wielu innych wymiarów utworu – postaci, fabuły, a zwłaszcza aksjologii. Zdefiniowanie fantasy eschatologicznej pozwala dostrzec, że niektóre utwory Huberatha reprezentują ten sam nurt, do którego należy na przykład *Podział ostateczny* C. S. Lewisa czy *Lincoln w bardo* George’a Saundersa. Natomiast za wyznaczniki fantasy ontologicznej uznaję kreowanie w utworze świata o ontologii alternatywnej względem świata empirycznego i osnucie fabuły wokół prób zrozumienia tej ontologii. Określenie wyznaczników fantasy ontologicznej pozwala rozpoznać pokrewieństwo niektórych utworów Huberatha z takimi dziełami jak *Biblioteka Babel* J. L. Borgesa, *Świat Zofii* Jostaina Gaardera czy *Inne pieśni* Jacka Dukaja. Z kolei antymimetyzmem wtórnym nazywam zjawisko występujące między innymi w *Portalu zdobionym posągami* i w *Gnieździe światów*, a polegające na odwróceniu typowej dla antymimetyzmu kolejności prezentacji konfrontowanych światów. Zazwyczaj utwory takie konstytuują najpierw mimetyczny model świata, by następnie skonfrontować go z modelem

niemimetycznym. Natomiast utwory wtórnie antymimetyczne konstytuują najpierw model pozornie egzomimetyczny, dopiero potem zaś ujawniają jego antymimetyczny charakter, konfrontując go z modelem mimetycznym. W mojej pracy przyglądam się też Huberathowskiemu hybrydom gatunkowym, zwracając uwagę na ścisłe połączenie przez pisarza różnych konwencji, zwłaszcza w *Gnieździe światów*.

Podsumowując, przeprowadzone badania pozwalają lepiej zrozumieć różne aspekty twórczości Marka S. Huberatha, w szczególności zaś ukształtowanie przestrzeni artystycznej i podejmowaną przez pisarza tematykę poznawczą, a nade wszystko sensory naddane wpływające z połączenia zagadnień poznawczych z określonymi formami tła przestrzennego. Ponadto analiza genologiczna ujawnia oryginalność twórczości Huberatha, który wykorzystuje konwencje gatunkowe niezbyt często spotykane oraz łączy popularne konwencje w sobie właściwych kombinacjach.